

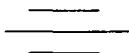
A tanulmányok a legmodernebb pedagógiai irodalomra támaszkodnak. A könyvet dr. Horváth Márton professzor, az MTA doktora lektorálta.

Ki kell emelni a könyv esztétikus küllemét is.

A kötetet minden kolléga figyelmébe ajánljuk, hasznos lehet az ismeretek felfrissítésére; előadások tartásához fontos forrás tanár, diák, szülő számára. A könyvnek az összes igényes iskolai könyvtárban helye van.

Az ismertetés frója érdeklődéssel várja a szöveggyűjtemény újabb kötetait.

Kiadja a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola. Készült a főiskola nyomdájában. Debrecen, 2004. (Ármegjelölés nélkül.) 183 p.

DR. BALOGH TIBORNÉ
információs tanácsadó
Munkaügyi Központ
Szeged

Macska-jaj, cigány-vigalom

– FILMELEMZÉS –

Emir Kusturica boszniai filmrendező „Macska-jaj” című francia–német koprodukcióban 1996-ban készült filmjét kívánom elemezni. A világhírré szert tett Kusturica egyik legmarkánsabb produkciója ez, bemutatása általános sikerre lett, az iránta támadt érdeklődés imponáló. Számomra ennek az elismerésnek az érthetővé tétele az érdekes.

Nézzük először a dolog genealógiáját. A cigányság témája régóta foglalkoztatja a boszniai rendezőt; ami közvetlenül, legfrappánsabban, mintegy a „Macska-jaj” előkészületeként, ha tetszik, ujjgyakorlatként említendő, az az 1988-89-ben készített „Cigányok ideje” tv-sorozat. Ez dokumentatív, ám lírai elemeket sem nélkülöző széria, amely egy-egy motívumát illetően mintegy elővételezi a későbbit, a játékfilmet. A folyamat érdekes: mondhatjuk az egyediből, a kézzelfoghatóból kiindulva érkezünk a különöshöz, a konkrétól a stilizálthoz.

A film sztorija könnyen visszaadható: voltaképpen két család rivalizálását élhetjük át, amely egy vagyontalan fiúnak egy gazdag család kissé gnóm lányával kényszeríteni szándékolt frigy-próbájában ölt testet. A dolog pikantériája az, hogy a fiú mást kedvel (végül az övé lesz), a leány pedig ódzkodik kényszerből férjet kapni (meg is menekül tőle/előle szempillantás alatt, a véletlenek furcsa folyományaként elébe toppan álmai lovagja, s egymáséi lehetnek).

Az iménti leírásból – elismerem – egy roppant banális műre gyanakodhatnánk – jogtalanul.

A szerepek nagy judíciummal egyénítettek: a két egymással régtől civódó nagypapa, a vívódó fiatalember, a vele kacérkodó leendő ara, Töpörtyű, a makacs hűg, az élvezeteket habzsoló, hűgát bármi áron a házasság révébe juttatni óhajtó szépfiú, s a többiek is: felettébb találó, kellően egyénített, s ugyanakkor az általánosítást is megengedő figurák. Kusturica profi módon mozgatja őket, mindannyiuknak egyfajta jutalomjátékot kínál. A történet bemutatását a képi világgal egyenrangú zene teszi gazdagabbá.

*

Ami mondanivalóm lényegét illeti, az ezen a fundamentumon konstituálódik.
Cigány világban találjuk magunkat.

Milyen is ez?

– Mindenekelőtt bohém, lezser.

– Nem túltervezett, sőt olykor a minimális tervezést, előrelátást is nélkülöző.

– Tradíciót (korosztályt) tisztelő: a nagyapák familiáris értéke egyértelmű.

– Az adott szó hitelére mit sem adó.

– A kisszerű ravaszkodás univerzuma.

– A pénznek, a vagyonnak a nyílt preferálása, vágya anélkül, hogy erre látszólag bárki is effektív munkával próbálna méltóvá válni.

– Fennhéjázó, komisz, ám a jószívűségtől, a kedvességtől, sőt olykor a bájtól sem mentes.

E film nagyszerű farce: a népi játékok bohóságát/bohócságát idézi. A népmesék egyértelműen boldog végét vetíti elénk kezdettől fogva, s azt, hogy nincs helyrehozhatatlan helyzet, vétség, főként ha kópén nézünk a világra. Ugyanakkor tele van paradoxonokkal, analógiákkal, utalásokkal, parafrázisokkal.

A már eddig számba vetteken túl mivel éri ezt el Kusturica? Azzal, hogy a színészek alakítása bravúros: maradéktalanul tanúskodik a fenntartás nélküli beleélésről, az empátiáról.

Ismert igazság: ahogyan a világra nézünk, úgy néz ránk vissza a világ. Kusturica megértő humorral, a szeretet-elfogadás, s ugyanakkor a furcsának találás érzéseit egyesítve, fókuszálva rendez. Megtalálja a szükséges egyensúlyt: úgy szól egy speciális közösségről, a cigányságról, hogy sem kívülállással, sem túlzó elfogadással nem vádolható. A nem-azonosulás és az azonosulás attitűdje között lavírozva hoz elénk, a nem-cigányok számára egy olyan kuriózumot, melyet nem lehet – még ha más is, mint a miénk – nem rokonszenvvel konstatálni. Előítéletet rombol, s előítéletet teremt.

*

Érdemes talán szemügyre vennünk (főként Allport alapján) az előítéleteket.

Az előítéletek a szociálpszichológia konvencionális tanítása szerint olyan pszichikus képződmények, amelyek a megismerés könnyebbé-gyorsabbá tétele érdekében alakulnak ki, s néhány a helyzetre, tényekre, személyekre jellemző, ám többnyire túláltalánosított, s ezért is leegyszerűsített motívumot tesznek egészlegessé. Ideiglenes hasznuk éppúgy tagadhatatlan, mint – főképp, ha alaposabb ítéletalkotás kívántatik meg – elégtelenségük.

A cigány-kép olyan toposz, amely előítéletek összetett szövedéke, s igen sok kárt okozhat. Ám mint minden előítélet, ez is befolyásolható: confirmált ismeretek birtokában, közelebbről is vizsgálódva oldódhat a negatív besorolás merevsége. Az oldódáshoz persze idő, türelem s szándék kell. Mivel a cigányságról legtöbbünkben élő kép archaikus toposzszá, mondhatnánk talán: archetípussá jegecesedett, a korrekció ez esetben különösen elszánt körütekintést, kitartást igényel. Aronson egyik szellemes példáját parafrázálom – ami nálam a *cigány*, az nála *színesbőrű*. Ettől az eltéréstől eltekintve azonban (meggyőződésemmel) az általa experimentálisan bizonyított próba paradigmátikus értékű. Önként vállalkozó, különböző életkorú, nemű és műveltségű személyeknek két, azonos hosszúságú, s egyetlen kép-szekvenciától eltekintve különböző városrész-néző filmet vetítettek. (Tehát a két film – e néhány kocka kivételével – más-más.)

- Az egyik film elegánsan rendezett, árulkodóan jómódú, s vélhetően fehér emberek utcáit adja. Az egyik ház előtt kiborított kukák, szétdobált zacskók, szemét éktelenkedik.
- A másik film érzékelhetően cigányok által lakott negyedbe visz. A házak jóval szolidabbak, ám trehánytság, nemtörődomség nem jellemzi őket. S ekkor jön az imént már (más kontextusban látott) részlet: hogy tudniillik az egyik ház előtt

(más kontextusban látott) részlet: hogy tudniillik az egyik ház előtt kiborított kukák, szétdobált zacskók, szemét éktelenkedik.

A feladat: meséljék el a kísérleti alanyok azt, amit láttak.

A mesék hűségeseek, ám a kirívó képsort kétféleképpen magyarázták, mintegy kényszeresen a delikvensnek.

- Nyilván játékos, rosszalkodó kutyák vagy macskák megnyilvánulásának eredményeit konstatálhatjuk, s nem emberi hanyavetiséget, szertelenséget.
- Lám, ez jellemzi a cigányt: saját lakhelye elé piszkol, képtelen a rend teremtésére, helyreállítására.

A kísérlet alanyok a két filmhez semmiféle kommentárt nem kaptak, tehát egészen nyilvánvaló, hogy régebbi kategorizációs sémáik működtek: a nem-cigány környezete takaros, gondozott, a cigányé ennek éppen az ellenkezője. Adódhat, hogy korábbi tapasztalataik némelyike ilyen, ám itt egy aktuális impressziókkal alá nem támasztott percepcióval van dolgunk.

*

Csak hogy – lássuk be – léteznek pozitív előítéletek is. (Pl. a falusi ember természetisemere meghaladja a városiét, a színesbőrűek ritmusérzéke jobb a fehérekénél stb.) Ezek is sztereotípiák ugyan, ám legalább nem dehonesztálóak. Ami a negatív előítéletek mérséklését illetően a maximális lehetőség, az próbálkozás a pozitív előítéleteknek előbbit sminkelő kiépítésével. Szerintem Kusturica – teoretikusan nézve – ezt tette.

Bevezetőmben arra kérdeztem: mi a bemutatni szándékolt Kusturica-film sikerének oka? Szerintem az, hogy egy ezoterikus, autonóm populáció, amelyet elutasítással „illik” fogadni, nála művészibb pártfogolt megértésére lelt. (Persze ezt az attitűdöt kívánatos lenne, ha – nagy befolyásolási lehetőségeire is tekintettel – sugározna a média is!)

Ám amit Kusturica tesz, az természetesen szinte kizárólag a művészet privilégiuma, s akik a cigányokkal nem-művészként foglalkoznak, azoknak kevesebbel kell beérniük. Azzal, hogy közvetítség és elhitesség: ha nem arisztokratikus kívülállóként viselkedünk a cigányokkal, rájövünk – a más annyit tesz, hogy *különböző*, s nem annyit, hogy *rossz*.

Kusturica ihletettségének hiányában ez sem kevés...

Kiadja a Módszertani Közlemények Baráti Társasága
A kiadásért felel: *Dr. Siposné dr. Kedves Éva*
Kiadóhivatal: 6725 Szeged, Hattyas sor 10. Telefon: 62 544-000/6346
Szerkesztőség: 6725 Szeged, Hattyas sor 10.
E-mail cím: tedit@jgytf.u-szeged.hu
Évente 5 alkalommal jelenik meg: Évi előfizetés díja: 1100 Ft.
A címlapot tervezte: *Fischer Ernő*
Megjelent: 2500 példányban
Juhász Nyomda Kft. Szeged
Felelős vezető: *Juhász Péter* ügyvezető
ISSN 1219-0608